

PARTIZANSKE PJESME O KOZARI – DIO NJENE BORBE I SLAVE

Izražavanje misli, osjećanja i stremljenja je snažna ljudska potreba. To čovjeka prati i u običnom životu. On pjeva, kad je zadovoljan, kad je tužan, kad radi ili kad se veseli. Otuda je razumljivo da se pjesma javlja i raste još snažnije kad čovjek čini ono što je u životu najteže, kad se svakodnevno izlaže smrti. Ako se još uzme u obzir da je to u borbi za slobodu svjestan čin, onda je i pjesma takva.

U svojoj istoriji naši narodi su živjeli u takvim uslovima da su skoro više ratovali nego mirovali. Zbog svega toga, borba za slobodu je sastavni dio našeg razvitka.

Slobodoljubiv i buntovan po prirodi, zbog takvog načina života, naš čovjek jasno i izražava svoj bunt, radost, ljubav, tugu. Dovoljno je samo baciti pogled na našu stariju narodnu poeziju i biće jasno kako je ona kontinuirana i koliko je duboka njena unutrašnja veza sa životom. Ni lirika, ni epika nisu prestale da žive od svojih prvih početaka do današnjeg vremena.

Zbog svega toga, partizanska poezija narodnooslobodilačkog rata nije nešto što je nastalo odvojeno, ili, pak, samo za sebe. Ona je samo u izmijenjenim uslovima dobila nove kvalitete, nove karakteristike. Duh te poezije nadovezuje se na sadržajne vrijednosti poezije ranijeg vremena. Iako je bilo mišljenja da je borbena narodna pjesma, prvenstveno epika, prestala sa romantičarskim vremenom borbi za oslobođenje koncem prošlog i početkom ovog vijeka, ipak nije teško dokazati da između tih događaja i tog stvaralaštva, s jedne, i poezije oslobodilačkog rata, s druge strane, postoji organska veza.

Tematski je partizanska narodna poezija ograničena na događaj i lik. Specifično joj je što ona oblikuje pojedinačna i grupna junaštva. Zato su ponekad čitave grupe junaka prisutne u različitim pjesmama.

Izdvajaju se pjesme tematski grupisane oko velikih bitaka: Kozara, Romanija, Drvar, Neretva, Sutjeska.

Zatim je posebno veća grupa pjesama oko Titove ličnosti kao inicijatora i organizatora borbe, i kao oličenja inspiracije za stvaranje ove poezije.

Političke organizacije, KPJ i SKOJ, su posebno prisutni u ovoj poeziji: KPJ kao organizator ustanka, a SKOJ kao velika borbena i politička škola omladine.

Teško je utvrditi ko je i kada stvorio prvi borbeni stih o borbi Kozarčana i ko ga je prvi zapjevao. Jedno je sasvim sigurno: od prvih dana ustanka, od prvog partizanskog metka ispaljenog za slobodu, vinula se i borbena pjesma.

Kozara je od davnina gnijezdo slobodara i buntovnika protiv nepravde. Otuda ovdje i postoji duga epska tradicija. Zato su i prve pjesme bile vezane oblikom i ritmom za stariju poeziju. Međutim, što se više ratovalo, što je više rasla svijest o ciljevima naše borbe, to je i pjesma još jače i obuhvatnije odražavala ideje revolucije.

Kao i u cjelokupnoj partizanskoj narodnoj poeziji Jugoslavije, i na Kozari je pjesma pratila borbu. Širila je glas o pobjedama, javljala o žrtvama, a istovremeno hrabrila, davala krila i zvala u nove borbe.

Otuda se može, prema stihovima pjesama i njihovim porukama, pratiti ne samo slavna epopeja Kozare nego i borbeni putevi njenih sinova i brigada širom naše zemlje.

Poziv Partije i Tita čula je Kozara vrlo brzo i prihvatila vrlo snažno, jedinstveno:

Drug je Tito izd'o naređenje,
Svi u borbu za oslobođenje.

Odjeknuli su stihovi bliski običnom čovjeku koji je u vatri prvih bojeva od seoskog neukog ratara i pastira postajao odlučan i neustrašiv ratnik.

U kozarskoj partizanskoj pjesmi prisutna su dva fenomena. Prvo, nema naricanja ni tugovanja za palim junacima. Poetska saopštavanja o tome su gorda, izrečena s ponosom. Nije to stoički fatalizam, nego svijest o veličini žrtve za veliki ideal slobode i pravde:

Grob do groba u zelenu žitu,
Sva Kozara zaklinje se Titu.

Ovdje se pjevaju i čuveni stihovi o partizanskoj majci na grobu poginulog sina - borca:

Na Kozari grob do groba
Traži majka sina svoga.
Našla ga je na grob klekla
I ovako sinu rekla:
»O, moj sine, radost moja,
Gdje počiva mladost tvoja?«

Grobak se je otvorio
sin je majci govorio:
»Idi, majko, kaži rodu
da sam pao za slobodu.«

Majka je stegla srce. Nije bio trenutak za plač. U borbeni stroj stizali su novi ratnici. Stiskali su zube i iz cijevi oružja otegot od neprijatelja slali smrtonosne poruke okupatoru i izdajnicima.

U velikoj epopeji Kozare što je postala pojam »po pjevanju i po ratovanju«, pale su velike žrtve, ali i opet pjesma:

Oj Kozaro, ne treba ti kiše
Heroji te krvlju natopiše.

Drugo, Kozara je u osjećanju naroda, a samim tim i partizanskoj pjesmi, mjesto okupljanja, borbeni, nepokoreni bastion. U isto vrijeme kad je okupatorska i ustaška štampa javljala da je »Kozara - grob partizana«, odjekivali je pjesma poleta, snage, ali i prkosa:

Oj Kozaro, gusta šumo
u tebi je vojske puno.
Vojske puno sve mladića
ne boje se Pavelića.

Pa dalje:

Hraniš mlade partizane
da se bore na sve strane.

Rasle su nove jedinice. Okupljala je, kako to veliki pjesnik »Stojanke majke ... « reče, okupljala Kozara »svoje sinove, svoje divove«:

Koliko je na Kozari grana,
još je više mladih partizana.

ili

Koliko je na Kozari lista
još je više mladih komunista.

Ti hrabri ratnici, bez domova, bez porodica, idu u nove borbe za slobodu, ali i da se osvete palikućama i koljaćima:

Oj Kozaro, krvlju natopljena
krvavo ćeš biti osvećena.

Moglo bi se reći da se negdje u septembru 1942. godine završava prvi ciklus pjesama o ustanku, borbama kao i herojstvima u opkoljenoj Kozari i probojima iz neprijateljskih okruženja. Borba se dalje rasplamsavala. Izdajnicima nema i nije moglo biti mjesta među Kozarčanima:

Mi smo braća ispod Kozarice
gdje ne rađa majka izdajice.

Isto tako:

Mi smo seje ispod Kozarice
gdje ne rađa majka izdajice.

Narodni pjesnik je duboko svjestan koliki je udio Kozare u borbi. Međutim, on se ne hvali jer je borba za slobodu dug, dužnost, borba za slobodu voljene zemlje je put u budućnost. Pa, ipak, s ponosom ističu Kozarčani:

Drug je Tito rekao u Lici,
Kozarčani najbolji vojnici.
Kozara je sve od sebe dala,
Prve borbe do Tita maršala.

U tom zanosu nastali su sigurno i ovi stihovi:

Oj, Kozaro, Kozarice moja,
ponajviše dala si heroja.
Kozara je pet brigada dala,
tri momaka, dvije djevojaka.

Već smo spomenuli stihove u kojima se snažno ističe i učešće djevojaka i žena u borbi:

Mi smo seje prijedorskog sreza,
Ne bojmo se puškomitraljeza.

Tako isto se pjevalo »dubičkog sreza«, »novljanskog sreza«, s ciljem da se istakne jedinstvo Kozarčanki u borbi, u krajnjoj liniji jedinstvo one široke teritorije što se podrazumijeva pod pojmom Kozara.

Legendarni heroj Kozare i naše revolucije uopšte, Mladen Stojanović, opjevan je sa mnogo ljubavi i poštovanja. Njegovo ime neodvojivo je vezano za Kozaru, za njenu slavu. Pjevaju o Mladenu njegovi saborci, drugovi:

Ide Mladen, vodi partizane,
razveo ih na sve četiri strane.
Oj, Kozaro, oj zelena pločo,
u tebi je Mladen borbu poč'o.

Poetski lik Mladena Stojanovića, organizatora ustanka sa Kozare, pokazuje koliko je narodni pjesnik osjetio u tom čovjeku ljubavi i topline, a koliko istovremeno njegove lične hrabrosti i požrtvovanja. Pored svih pjesama koje su nikle o Kozari i vezane za Mladenovo ime, posebno su značajni stihovi koji su rezultat upravo svijesti narodnog pjesnika o neumrlosti heroja koji je junački pao, dostojan i u smrti naše borbe i svoje Kozare:

On nam, braćo, umro nije,
ime mu se pjesmom vije.
Vedro nebo, zora plava,
sad u slavi Mladen spava.

I konačno, stihovi koji spadaju među najljepše što su u partizanskoj poeziji ispejvani o palom borcu:

Oj Mladene, naš Mladene,
po Kozari cvijeće vene.
Tvojoj vojsci srce zebe
među njima nema tebe.
Pogino si za slobodu
izmučenom svom narodu.

" " : ' ••• • — V".

Partizanska narodna pjesma o Kozari dala je i dva posebna priloga našoj partizanskoj poeziji uopšte.

Odavde je krenulo čuveno kozarsko kolo, simbol bratstva i jedinstva, simbol pobjede. Još dok je borba za slobodu bila u toku, vilo se ovo kolo na svim poprištima, na priredbama u kratkim intervalima između dva boja. Preneseno iz borbe u slobodu, danas je kozarsko kolo poznato i prisutno širom zemlje. S kolom se proširila i kozarska melodija i pjesma. Tako danas žive kao dio naše stvarnosti i dio našeg zajedničkog kulturnog nasljeđa.

Sve pjesme kozarske ispjevane su u distihu. Taj oblik se proširio na cijelu partizansku poeziju i postao njena osnovna konstitutivna forma. Otuda se u savremenoj nauci i govori danas o kozarskom distihu.

Nastala u jednom veoma teškom vremenu, partizanska narodna pjesma Kozare imala je u času svog nastanka posebnu publiku, pa prema uslovima, i osobite načine prenošenja i širenja.

Revolucija je snažan pokret naroda, pa se i njena pjesma veoma brzo i raznoliko širila i prenosila.

Proučavanjem širenja ove poezije jasno se uočava nekoliko puteva.

Pri velikim pokretima jedinica u nove krajeve, dolaze i nove pjesme. Samo tako se može razumjeti otkuda u Hercegovini pjesme sremskih i slavonskih partizana, a otkuda, na primjer, hercegovačke pjesme u oblasti Karlovca, oko Beograda i drugim krajevima, a kozarsko kolo u svim krajevima Jugoslavije.

Jezik narodne poezije oslobodilačkog rata, uostalom, kao i jezik svakog umjetničkog stvaralaštva, određen je, u prvom redu, ličnošću umjetnika stvaraoca, njegovim socijalnim porijeklom i obrazovanjem, uslovima u kojima stvara i ugledanjima, odnosno uzorima, te tematikom i sadržinom djela. Pjesme o Kozari to najbolje pokazuju.

Kad se sve ovo uzme u obzir, onda postaje jasno kakve će sve karakteristike imati jezik poezije ovog vremena.

Ova poezija je veoma bogata stilsko-izražajnim sredstvima, kako po njihovoj vrsti, tako isto po broju i funkcionalnosti.

Stih je prilagođen vremenu i društvenoj ulози ove pjesme. To je pjevanje u maršu i kozarskom kolu.

Veoma čest je deseterac. On je po formi sličan epskom desetercu naše starije poezije. Na taj način je i ritam određen brojem slogova, a i cezura je stalna. Istina, s obzirom na tematiku, a posebno na idejnu usmjerenost, ima razlika i u unutrašnjoj organizaciji stiha partizanske revolucionarne narodne pjesme.

Vrlo je važno što opšti karakter kozarskog jezičkog izraza široko odražava opšti karakter narodnooslobodilačke borbe.

Dužina jezičkog izraza (je-ije) najbolje se poklapa sa dužinom deseterca. Isto tako, sintaksički karakter govora ovog kraja najpotpunije se realizuje u desetercu.

Akcent stiha je više emocionalan i njime se ističe upravo **ono što je najvažnije**. Otuda je ono što se želi istaći stavljeno na početak i na kraj distiha:

Druže Tito, naša mila nado,
pozdravlja te i staro i mlado.

Silabičnost ovakvog stiha nameće potrebu održavanja istog broja **slogova**. Zbog toga susrećemo skraćivanje i produžavanje riječi, ali veoma rijetko **do**davanje suvišnih izraza.

Ponikla iz dubine duše naroda koji je u jednom teškom vremenu **pošao** u borbu za život i smrt, partizanska, revolucionarna narodna pjesma ima **mno**gostruk značaj.

Danas, što god smo dalje od vremena u kome je ona nastala, moraju se uložiti veći naponi u istraživanju da bi se razumjeli u potpunosti uslovi u kojima je ona nastala. O njoj se piše, ali još ni izdaleka onoliko koliko ona to zaslužuje.

Pjesma je u ratu bila moćno oružje za mobilizaciju naroda. Ona je nepogrešivo davala ocjene o svačijem držanju. Njena idejnost i mobilizatorska uloga nisu usamljene vrline. Nosila je sobom i umjetničke kvalitete. Služila kao zabava otvarajući vidike i nade za jedan bolji i ljepši život.

Zbog toga ovu poeziju treba vrednovati i kao odraz istorijskih zbivanja, i kao svojevrsnu umjetničku pojavu našeg oslobodilačkog rata. Nove sadržine i društvene funkcije uslovljavale su i novu formu. To što se ova poezija u nekoliko naslanja, ili nastavlja tradiciju naše starije narodne poezije, potpuno je istorijski opravdano i normalno. Međutim, ona tim ne gubi na svojoj umjetničkoj vrijednosti.

Naš narodnooslobodilački rat se pobjedonosno završio. Time je i prestalo stvaranje borbene partizanske poezije. Ali, narodni pjesnik nije prestao da stvara. On je u obnovi i socijalističkoj izgradnji našao nove teme i nova nadahnuća. Koristeći forme partizanske poezije, on pjeva o podvizima omladinskih brigada, ali ne samo o tome. Mi smo svjedoci kako se i svaki politički događaj odražava u savremenoj narodnoj poeziji.